

Når religion blir synonymt med etnisitet

- om ungdoms tro og religiøsitet i fosterhjem

Kandidatnummer: 233

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsvitenskap

Bachelor i barnevern, våren 2017

BVUD3900

Antall ord: 9808

Innledning	3
Oppgavens struktur og avgrensing	4
1.0 Teoretisk grunnlag	7
1.1 Tro og religiøsitet	7
1.2 Identitet	9
1.5 Oppsummering	11
2.0 Relevant forskning	11
3.0 Bestemmelser vedrørende tro og religiøsitet	15
3.1 Foreldrenes rettigheter	15
3.2 Barnevernet og fosterhjemmets juridiske rammer	17
3.3 Barnets rettigheter	19
3.4 Oppsummering	20
4.0 Holdninger og menneskesyn	20
4.1 Anerkjennelse og definisjonsmakt	20
4.2 Menneskesyn	22
4.3 Oppsummering	23
5.0 Hvordan ivareta?	23
5.1 Hvordan kan saksbehandler ivareta?	24
5.2 Hvordan kan fosterhjemmet ivareta?	26
5.3 Hvordan ivareta på systemnivå?	27
5.4 Konklusjon	29
6.0 Avslutning	30
Litteratur	32
Vedlegg 1	35
Vedlegg 2	36

Innledning

Under en forelesning rakk en medstudent opp hånden. Studenten forteller fra praksis at et muslimsk barn ble plassert i et fosterhjem der begge fosterforeldrene var aktive i en kristen menighet. Studenten opplevde dette som rart, noe foreleseren var enig i. Lengre bak i klasserommet sitter jeg og tenker i mitt stille sinn: hvorfor er dette rart? Handler det om deres forutinntatte mening for mennesker som er aktive i en kristen menighet, eller er det barnevernfaglig begrunnet i plassering på tvers av religion og kultur? Fordi et barn er oppvokst i en muslimsk familie, betyr det at omsorgen ikke blir god nok i et kristent hjem? Eller er det rart fordi fosterforeldrene er kristne, og dermed ikke kompetente nok til å kunne gi et muslimsk barn god nok omsorg uten at det går på bekostning av barnets tro?

Når barneverntjenesten skal finne et passende fosterhjem skal deres religiøse bakgrunn tas tilbørlig hensyn til, jf. Lov om barneverntjenester (barnevernloven) av 17. juli 1992 nr. 100 §4-15. Å finne en perfekt match på religion er ikke alltid lett, og det hender derfor at barn plasseres i hjem med annen religiøs tilnærming enn det barnet og den biologiske familien har. Ved utgangen av 2012 var det 9,632 barn og unge som var plassert i fosterhjem, og rundt 14% av dem var enten innvandrere, eller norskfødte med innvandrerforeldre (Dyrhaug og Sky 2015, 26).

Når det snakkes om religion og tro i barnevernsammenheng knyttes det ofte til barn med annen etnisitet enn norsk. Selv i forslaget til ny barnevernlov snakkes det utelukkende om religion i sammenheng med etnisitet og kultur (NOU 2016:16). I denne oppgaven er det ikke den flerkulturelle konteksten ved religion som interesserer meg, men barnets tro, religiøsitet, livstolkning og identitet løsrevet fra religiøse systemer og institusjonaliserte trosretninger. Det handler om troen barnet har, og ikke troen andre forteller barnet at det har. Det handler om livsforståelsen som sitter dypere enn symboler og ritualer. Det finnes ikke én type kristen, én type muslim eller én type jøde, og det finnes heller ikke én type ateist eller én type humanist. Det har ikke betydning om det er nyreligiøsitet, vitenskapelig fakta eller overtro, og med et slikt utvidet perspektiv vil nok antall barn plassert i fosterhjem med annen tro og religiøsitet øke drastisk.

Det finnes imidlertid lite skriv med dette utvidede religionsperspektivet i barnevernsammenheng. Ingen forarbeider eller rapporter trekker ut religionsbegrepet eller trosaspektet, og ser på dette løserevet fra etnisitet og kultur. Selv ikke i forarbeidene til barnevernloven §4-15, som er den eneste bestemmelsen i barnevernloven der religion nevnes.

Problemstillingen jeg ønsker å utforske, er derfor:

Hvordan ivareta ungdoms tro og religiøsitet ved flytting i et fosterhjem med annen tro og religiøsitet?

Hvorfor er det i det hele tatt viktig å se på tro og religion? Fordi det handler om identitet. Ens tro og religiøsitet er en sentral og viktig brikke i identitetsdannelsen og selvforståelsen, og i fagbøker om tro, religion og livssyn trekkes identitetsbegrepet inn som et sentralt aspekt (Afdal, Haakedal og Leganger-Krogstad 1997; Furseth og Repstad 2003; Sødal 2009). Også i NOU1995:9 om «Identitet og dialog» understrekes det at «tro og livssyn er grunnleggende når eleven skal forme sin identitet» (1995, 7). Selv UNICEF fremhever i «Implementation handbook for the convention on the rights of the child» at religion er et av aspektene i barns identitet (Hodgkin og Newell 2007, 115). Jeg velger også derfor å fokusere på ungdom, fordi store deler av identitetsdannelsen skjer i ungdomstiden, noe jeg ser nærmere på i kapittel 1.

Oppgavens struktur og avgrensning

Før jeg diskuterer hvordan en kan ivareta en ungdoms tro og religiøsitet vil jeg i kapittel 1 legge et teoretisk grunnlag. I problemstillingen har jeg valgt å bruke begrepene tro og religiøsitet for å tydeliggjøre at det er ungdommens subjektive tro jeg er interessert i å finne ut av. I dette kapitlet vil jeg se nærmere på begrepene tro, religion og livstolkning, hva det innebærer og hvordan de kan forstås. I samme kapittel vil jeg også se på hva identitet er, med hovedvekt på Erik H. Eriksons (1972/1992) psykologiske perspektiv på begrepet.

Videre i kapittel 2 vil jeg se nærmere på Johanne Rommetvedts (2006) masteroppgave i religionshistorie. Hun ville se på hvordan fosterforeldre håndterer den religiøse oppdragelsen av barn med bakgrunn i et annet livssyn enn deres eget. Med lite forskning på ungdoms tro og religiøsitet i barnevernsammenheng, vil derfor hennes funn tillegges god vekt i min drøfting.

Rommetvedt (2006) kommer med mange viktige funn og betraktninger, men det blir ikke plass til å ta for seg alt. Jeg vil derfor trekke fram det jeg ser som relevant for min problemstilling.

I kapittel 3 vil jeg se nærmere på hvilke lovbestemmelser, ansvarsområder og rettigheter som står på spill når det gjelder ivaretagelse av ungdoms tro og religiøsitet ved fosterhjems plassering. Jeg vil se på hvilke rettigheter barna har, de biologiske foreldres rettigheter og ansvarsområder, og hvilke bestemmelser og juridiske rammer barneverntjenesten og fosterhjemmet må forholde seg til.

Tro og religiøsitet er ofte et følelsesladd tema. Vi mennesker har behov for å kategorisere og sortere omgivelsene våre, og vi kan reagere med fordommer og skepsis ovenfor det som er ukjent og fremmed, og ovenfor andres meninger og forståelsesmåte (Salole 2013, 67). Siden tro og religiøsitet ofte er et så følelsesladd tema, også for ungdom, står barneverntjenesten med et stort ansvar for at denne troen og religiøsiteten blir forstått, møtt, respektert, anerkjent og tatt hensyn til. Jeg ser det derfor nødvendig å tillegge barnevernarbeiderens rolle et eget kapittel.

I kapittel 4 vil jeg derfor se på noen begreper knyttet til holdninger som trekkes fram som essensielle i arbeid med mennesker. Siden våre holdninger representerer hva slags menneskesyn som ligger bak, vil jeg også se nærmere på menneskesyn. Menneskesyn er imidlertid et svært omfattende tema som strekker seg på tvers av mange ulike fagfelt, og det blir dermed bare rom for et lite dykk i temaet for å vise relevansen for problemstillingen.

Kapittel 5 er viet til å diskutere hvordan ungdoms tro og religiøsitet kan ivaretas. For å strukturere drøftingen vil jeg ta utgangspunkt i tre områder dette kan gjøres. Først vil jeg se på hvordan saksbehandler i barneverntjenesten kan jobbe for å ivareta ungdommens tro og religiøsitet, deretter hva fosterhjemmet kan gjøre, og til sist hva som kan gjøres på systemnivå. Avslutningsvis vil jeg i lys av diskusjonen vise til tre vesentlige funn som svar på problemstillingen.

Temaet for oppgaven er omfattende, og det blir vanskelig å ta for seg alle relevante aspekter. Det ville blant annet vært interessant å se nærmere på hva som gjør mennesker religiøse, hvor troen kommer fra, hvordan sosialisering og kulturelle omstendigheter spiller inn på menneskers tro og religiøsitet, og ikke minst hvordan tro og religiøsitet virker inn på barn og ungdom i barnevernsammenheng. Det ville imidlertid blitt alt for omfattende å ta for seg her.

Kort om fosterhjem

For å vise hvilke forutsetninger som ligger til grunn for å finne ut hvordan en kan ivareta ungdoms tro og religiøsitet ved fosterhjems plassering, vil jeg her i innledningen klargjøre hva et fosterhjem er, og litt om rekruttering og matching av fosterhjem. Dette er en kort redegjørelse med utgangspunkt i Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem (Barne- og likestillingsdepartementet 2006), heretter kalt rutinehåndboka.

Et fosterhjem er etter barnevernloven §4-22 et privat hjem som tar imot barn til oppfostring på grunnlag av barneverntjenestens beslutning om hjelpetiltak etter barnevernloven §4-4, eller i samband med omsorgsovertakelse etter barnevernloven §4-12 eller § 4-8 *annet og tredje ledd*, eller det er private hjem som skal godkjennes i barnevernloven §4-7. Rutinehåndboka viser at det finnes forskjellige typer fosterhjem, men at de alle følger samme lover og forskrifter.

Det er Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) som har ansvar for både å rekruttere fosterhjem, og sørge for at det er tilstrekkelig med fosterhjem.¹ På Bufetat sine hjemmesider står det at kravene for å bli fosterforeldre er å ha plettfri vandel, interesse og overskudd til å gi barnet et trygt og godt hjem, ha en stabil livssituasjon, alminnelig god helse, gode samarbeidsevner, og økonomi, bolig og sosialt nettverk som gir barnet rom for livsutfoldelse.² Videre skal alle fosterhjem gjennomføre PRIDE-kurset. Gjennom denne opplæringen skal fosterhjemmet kunne oppdra og gi barnet god omsorg, støtte barns utvikling og håndtere forstyrrelser i utviklingen, støtte forholdet mellom barn og familiene deres, gi barn mulighet til å etablere trygge, varige bånd, og å kunne samarbeide.³

¹ https://www.bufdir.no/Om_oss/Om_Bufdir/Bufetat/ (17.04.2017)

² <https://www.bufdir.no/Fosterhjem/hvem/> (14.04.2017)

³ https://www.bufdir.no/Fosterhjem/Hvordan_bli_fosterhjem/Delta_pa_kurs/Pride_grunnkurs/ (07.03.2017)

Når det er vedtatt at et barn skal flytte i fosterhjem, er det kommunens barneverntjeneste som har ansvar for å finne riktig fosterhjem til barnet. Rutinehåndboka anbefaler at Bufetat trekkes inn tidlig i denne prosessen. Fosterhjemmet skal utredes og godkjennes for å sikre at fosterforeldrene kan ivareta barnets egenart og identitetsutvikling, samt barnets religiøse bakgrunn. Dette er også noen av rammene som beskrives i barnevernloven §4-15. Rutinehåndboka legger derfor til grunn for at barnets funksjonsnivå, ressurser og særlige behov må være kartlagt *før* barneverntjenesten skal vurdere om fosterhjemmet er istand til å ivareta de forutsetningene som er lagt til grunn for plasseringen. Barnevernets og fosterhjemmets ansvarsområder vil jeg også se nærmere på i kapittel 3.2.

1.0 Teoretisk grunnlag

1.1 Tro og religiøsitet

Det er store uenigheter for hvordan religion defineres. Inger Furseth og Pål Repstad (2003) samler i boken «Innføring i religionssosiologi» flere ulike definisjoner på religion, og viser dermed kompleksiteten og utfordringene med å konkludere og enes om én definisjon. I stedet viser de at det heller er enklere å se på *hvordan* religion kan defineres.

Det er vanligvis to måter å gjøre dette på. Det kan være med *substansielle definisjoner*, som ser på religionens innhold med utgangspunkt i menneskers tro på fenomener vi kan erfare med våre sanser og begripe med vår forstand, eller det er med *funksjonelle definisjoner* som søker å definere religion ut fra hva slags nytte eller oppgaver den har for mennesker og samfunnet (Furseth og Repstad 2003, 28). Det kan også enkelt forklares med at «substansielle definisjoner forteller hva religion *er*; funksjonelle hva religion *gjør*.» (Furseth og Repstad 2003, 28).

Ved å se på hva religionen *er* kan definisjonene sprike fra å handle om enkle forklaringer som å tro på noe overnaturlig, til å handle om skillet mellom den erfarte virkeligheten og den overnaturlige virkeligheten som skapes av språk og symboler, og aktivitetene og institusjonene knyttet til dette (Hill 1973 i Furseth og Repstad 2003, 29).

Ser vi på religionens funksjonelle dimensjon er det flere definisjoner som retter seg mot det at religionen skal danne en mening for mennesker, eller det skal være til hjelp for problemene i livet (Furseth og Repstad 2003). De funksjonelle definisjonene kan variere avhengig av hvilket fagfelt man forsøker å definere ut fra. En kan blant annet se på religionens psykologiske funksjon, sosiale funksjon og dens politiske funksjon. Afdal, Haakedal og Leganger-Krogstad (1997, 44) viser til at et slikt funksjonelt religionsbegrep også kan omhandle alt som gir mening i livet og som gir mennesker noe å leve for. Dette kan være alt fra hobby og arbeid, til politisk eller humanitært engasjement.

Furseth og Repstad (2003, 37) legger til at det i de senere årene har blitt gjort forsøk på å skille mellom religion og religiøsitet, og mellom livssyn og livstolkning. Religion og livssyn knyttes gjerne opp til de etablerte tradisjonene, mens religiøsitet og livstolkning handler mer om menneskets søken om mening med livet. I dag blir det vanligere å trekke ut sider av ulike religioner som en syntes er gode leveregler, menneskesyn og etiske normer, og sette dette sammen til en egen livstolkning.

Uavhengig av en slik forståelse så har *alle* en livstolkning, og livstolkning kan ikke knyttes til noen spesiell religion eller tradisjon (Sødal 2009, 45). Livstolkning forsøker å utvide religionsbegrepet til å omfavne både de som søker etter en mening, og også de som er skeptiske ovenfor religiøse forståelsesmåter (Afdal, Haakedal og Leganger-Krogstad 1997, 45). Kort sagt retter begrepet religion seg mer mot det tradisjonelle og faglige, mens livstolkning retter heller fokuset mot individet.

Begrepene religion og tro dukker også opp i menneskerettighetene, og i 1993 ga FNs menneskerettskomité ut en utfyllende kommentar til Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 18. Der forklarer de hvordan FN forstår begrepene «religion» og «belief», eller religion og tro på norsk. De skriver at begrepene kan tolkes bredt, og at SP artikkel 18 skal omfavne all slags tro, både teistisk, ikke-teistisk og ateistisk tro. Begge begrepene anvendes nettopp for at det ikke bare er de tradisjonelle religionene som skal rommes, men også tro som ikke praktiseres på tradisjonelt vis, er på noen måte institusjonalisert, eller nyopprettede religiøse retninger.

Religionsvitere har ulike måter å forstå religion på. Det er sannsynlig at vi derfor finner enda større ulikheter blant ungdom, familier, fosterhjem og barnevernsarbeidere. Tro og religiøsitet taler for mer enn bare det tradisjonelle og systemiske, og handler om det som beveger seg i dypet av mennesket, og som kan være uatskillelig med ens identitet.

1.2 Identitet

Når det snakkes om identitet assosieres det ofte til nasjonal tilknytning, tilhørighet til ulike kultur- og interesseorienterte uttrykk, eller hvordan man oppfatter seg selv. Den norske ordboken gir to definisjoner på identitet: den ene er å være identisk, eller fullstendig likhet. Den andre er jeg-bevissthet; sum av element som gir et individ, et samfunn og lignende individualitet.⁴

Helje Kringlebotn Sødal (2009, 48) viser til to hovedsyn på identitet. Det ene synet er at identitet er en sammenhengende og fast størrelse. Dette er den vanligste måten å forstå identitet på, og handler om at verdier, livstolkning og oppfatninger integreres til et hele. Det andre synet sier at identitet er sammensatt og i stadig forandring, og retter seg mer mot at mennesker kan veksle mellom flere ulike identiteter avhengig av situasjonen man er i. Jeg vil imidlertid se nærmere på Erik Homburger Eriksons (1972/1992) identitetsbegrep, som har hatt stor innflytelse på hvordan vi tenker om identitet i dag.

Eriksons identitetsbegrep

Erikson var banebrytende i sin måte å forstå identitet på. Han henter mye av sitt teoretiske utgangspunkt fra psykoanalysen og Sigmund Freud, men går vekk fra tanken om at jeg'et består av spenningen mellom det'et og overjeg'et og over til å være mer opptatt av spenningen mellom jeg'et og samfunnet (Nielsen og Binder 2006, 100). I sitt arbeid hadde Erikson (1972/1992) et stort fokus på identitet, og på at utviklingen av identitet er noe som skjer gjennom hele livet. I dette er det en samtidighet, for identitetsdannelsen skjer også i puberteten når barnet forsøker å sammenfatte en mening og selvforståelse ut fra alt en har lært tidligere i livet, og at dette skal møte de forventingene en har til voksenlivet. Dersom dette ikke er tilfellet, at barnet ikke opplever å danne et hele ut fra tidligere opplevelser og verdier,

⁴ http://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=+identitet&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=+&ordbok=begge (11.04.2017)

og ikke klarer å kategorisere seg med noen av forventningene som har oppstått i oppveksten, vil barnet heller oppleve en følelse av rolleforvirring framfor en stabil identitet.

Måten vi utvikler og skaper vår identitet er i følge Erikson en komplisert prosess, og selve prosessen er også en nødvendig forutsetning for identitetsdannelsen (Erikson 1972/1992, 21). Prosessen innebærer både refleksjon og iaktakelse, og er noe som skjer på alle mentale funksjonsnivåer. Denne prosessen handler om at individet bedømmer seg selv i lys av det han opplever som andres bedømmelse av han selv når disse andre sammenligner ham med seg selv og med en kategorisering og forståelse som gir mening for dem. Samtidig bedømmer han deres måte å vurdere ham på i lys av hvordan han oppfatter seg selv sammenlignet med dem og med de kategorier som er blitt vesentlige for ham.

Det er med andre ord en gjensidighet og samtidighet i måten begge parter utvikler sin identitet i møte med hverandre. Erikson (1972/1992) viser også at denne prosessen for det meste skjer ubevisst, og at den forandres og utvikles hele tiden. Den kan heller ikke skilles ut til å kun se på individet, men identitetsdannelsen preges også av samfunnets utvikling og de sosiale omstendighetene. Ser man denne prosessen i lys av oppgavens tematikk kan vi tenke oss at ungdoms trosmessige identitetsdannelselse preges av de menneskene man omgås med idet man forsøker å definere hvem man selv er og hva man tror i møte med andre mennesker og deres tro.

Identitetsdannelsen i ungdomstiden er et resultat av prosesser gjennom barndommen, og Erikson (1972/1992) viser at også barn på forskjellige stadier identifiserer seg med andre mennesker som de påvirkes av. Hvordan barn forstår hva andre gjør farges også av deres fantasi, dømmekraft og ferdigheter, og sammenfatter en forventning for hva de skal bli når de blir store, som de i ungdomstiden prøver å få bekreftet.

Det kan se ut til at Eriksons (1972/1992) identitetsforståelse kan knyttes til begge definisjonene Sødal (2009) viser til. Ikke bare er det en prosess som skjer i puberteten som sammenfatter verdier og oppfatninger fra tidligere i livet til et hele, men identitetsdannelsen skjer også kontinuerlig gjennom hele livet. Det er dermed stor sannsynlighet for at ungdom

som flytter inn i fosterhjem er midt i prosessen med å sammenfatte tidligere livserfaringer til en hel identitetsforståelse, og nye erfaringer og opplevelser fra fosterhjemmet vil også sette sitt preg i ungdommens identitetsdannelse.

1.5 Oppsummering

For å finne ut hvordan en kan ivareta ungdoms tro og religiøsitet ved fosterhjems plassering er det nødvendig med et forståelsesgrunnlag. Begrepene tro og religiøsitet er det stor uenighet om hvordan skal defineres, og det er lettere å se det ut fra om man forsøker å definere hva religion er, eller ut fra hvilken funksjon religion har på mennesker og samfunn. Selv om livstolkning handler om at mennesker søker etter en mening, og at troen er uavhengig av religiøse systemer og tradisjoner, gir FNs menneskerettskomité (1993) en grunnleggende forståelse om at alt fra gudetro til tro på vitenskap, ånder eller mennesket skal rommes av begrepene tro og religion.

Tro og religion er også sterkt knyttet til ens identitet, noe Eriksson (1972/1992) viser er en helhetlig forståelse av en selv, sammensatt av de verdier, oppfatninger og erfaringer en får gjennom livet. Dette er kompleksiteter barnevernet og fosterhjemmet må ta stilling til, og vi kan lære om noen av utfordringene ved å se på hva Rommetvedt (2006) fant i sitt arbeid på temaet.

2.0 Relevant forskning

Som nevnt innledningsvis er det lite litteratur og forskning som setter lys på religionsbegrepet, og spesielt direkte knyttet til barn i fosterhjem. Johanne Rommetvedt (2006) har i sin masteroppgave forsøkt å utforske hvordan fosterhjem håndterer den religiøse oppdragelsen av barn med bakgrunn fra annet livssyn enn deres eget. Hun har intervjuet tretten fosterhjem med fosterbarn med et annet livssyn, og delt de inn i tre grupper basert på hvordan fosterhjemmene håndterer den religiøse oppdragelsen av fosterbarnet. De tre gruppene har fått navnene «De uforpliktete», «Framtidsoptimistene» og «Balansekunstnerne».

Utgangspunkt og funn

I gruppen «De uforpliktete» samler hun de fem familiene som ikke føler seg forpliktet til å ta hensyn til de biologiske familienes ønske om hva slags religiøs oppdragelse barna deres skal ha (2006, 49). Fire av fosterfamiliene er kristne, og av fosterbarna deres var to tilsynelatende kristne fra før, mens to ble kristne underveis i fosterhjemmet. To av de kristne fosterhjemmene føler seg også ganske fristilt av barneverntjenesten til å gjøre hva de vil med tanke på barnas deltakelse i kristne aktiviteter, mens to andre familier har blant annet fått tydelige føringer av barneverntjenesten når det gjelder spørsmål om dåp. De føler hensynet til hva barnet ønsker bør veie tyngre enn de biologiske foreldrenes ønsker, og at hensynet til foreldrene ikke bør være avgjørende for barnevernets beslutninger.

I neste gruppe samler Rommetvedt fire fosterhjem der fosterbarna har muslimsk bakgrunn (2006, 52). Fosterbarna i gruppen hun kaller «Framtidsoptimistene» er i førskolealder, og fosterhjemmene mener derfor det er for tidlig å ta noen særlige hensyn til den religiøse oppdragelsen. Rommetvedt kaller gruppen for Framtidsoptimistene fordi fosterfamiliene heller tenker at barna selv kan velge religion når de blir eldre. De har alle fått retningslinjer for den religiøse oppdragelsen, men det eneste de holder seg til er å unngå svinekjøtt. Tre av barna er også negativt innstilt til islam, men fosterforeldrene forsøker å gi de et positivt forhold til religionen. Det er også ulikt utgangspunkt blant familiene når det gjelder kunnskap om islam. En av familiene har god kunnskap om islam, og har flere muslimske venner de blant annet kan markere høytider med.

De fire resterende familiene samler hun i gruppen «balansekunstnerne» (2006, 53). Dette er fosterfamilier der de har måttet inngå gode kompromisser for plasseringen når familiene har ulike livssyn. Det kan handle om at den biologiske familien hyppig endrer livssyn, og dermed hvordan de ønsker at fosterforeldrene skal veilede barna, eller der barna er såpass store at de har med seg et eget livssyn og innarbeidet religiøs praksis slik at fosterhjemmet må legge godt til rette for at dette kan fortsette.

Rommetvedt finner store forskjeller i hvordan fosterfamiliene håndterer og følger opp barnas religiøse bakgrunn, og også de biologiske foreldrenes ønske om religiøs eller ikke-religiøs

oppdragelse. Noen fosterhjem har et godt samarbeid med de biologiske foreldrene, og opplever derfor å ha funnet gode rutiner for å ivareta barnets religiøse oppdragelse. På den andre siden finner hun fosterfamilier som får forskjellige krav fra de biologiske foreldrene i forhold til barnets religiøsitet, og plukker ut de kravene som passer fosterfamilien best.

Det viser seg også store forskjeller på hvordan barneverntjenestens saksbehandlere forholder seg og vektlegger det religiøse aspektet, og hos fem av fosterfamiliene ble ikke barnets religiøse bakgrunn engang diskutert (2006, 55). Videre opplevde spesielt tre fosterfamilier at saksbehandler hadde negative holdninger til at de er aktive kristne, selv om de ikke fikk noen spesielle retningslinjer for om de skal forsøke å unngå religiøs påvirkning til barnet. De framtidsorienterte familiene fikk heller ingen informasjon om hvordan de skal forholde seg til spørsmål om livssyn, men felles for alle familiene var at de tenkte dette var spørsmål kunne tas etter hvert som de blir aktuelle for barna (2006, 52).

Noen fosterfamilier opplever også at barna er negativt innstilt ovenfor deres biologiske families religiøse utgangspunkt. Selv om informantenes fosterbarn stort sett får bestemme selv når det gjelder egen tro og religiøsitet, overstyres det også i noen tilfeller av barneverntjenesten og fosterforeldrene (2006, 56). Et eksempel er i familien India, der fosterbarnet er uten biologiske foreldre, og fikk ikke lov av barneverntjenesten til å døpe seg av hensyn til den øvrige biologiske familien (2006, 47). Barneverntjenesten tok denne avgjørelsen på tross av at den biologiske familien ikke har noen form for foreldreansvar eller juridiske rettigheter som gir de mulighet til å ha såpass innflytelse knyttet til dette.

Rommetvedt møter også i sin empiri fosterfamilier som ønsker at fosterbarna skal bli et fullverdig medlem av familien, som igjen vil si å kunne delta på alle slags familieaktiviteter. Familiene i framtidsoptimistene mener for eksempel at det er viktigere å ta hensyn til deres egen familie enn til de biologiske foreldrene (2006, 52). Tidsperspektivet spiller en rolle her, og noen av familiene syntes det er problematisk å skulle ta hensyn til de biologiske familienes ønsker dersom det er snakk om en langvarig plassering. På den andre siden er det bare i familiene i «balansekunstnerne» at fosterbarna fortsatt deltar i aktiviteter knyttet til den biologiske familiens religion.

Flere av fosterfamiliene trekker også fram utfordringen med å følge opp de biologiske foreldrenes ønske om religiøs oppdragelse når barna selv har et negativt forhold til foreldrene sine. De spør seg da om det er det beste for barnet å møte foreldrenes ønske framfor å høre på barnet (Rommetvedt 2006, 57).

Rommetvedts konklusjoner

En av de største utfordringene Rommetvedt finner er de ulike forståelsene av begrepet religion, hva begrepet innebærer, og forståelse for hva religion kan være for andre. Hun trekker fram et eksempel der en av de kristne familiene snakket om at de biologiske foreldrene var opptatt av «spøkelser og den slags» (Rommetvedt 2006, 78). Fosterfamilien så ikke noe poeng i å ta hensyn til dette, og selv om de opplever sin egen religion som den rette var de ikke særlig i stand til å forsøke å se de biologiske foreldrenes tro som et verdig livssyn. Mye bunner i forståelsen av at religion handler om det systematiske og rituelle, framfor det noen kaller overtro og annen uspesifisert tro.

Rommetvedt mener det er problematisk når saksbehandlere ikke er opptatt av å tillegge livssyn noe vekt i plasseringen. Når fosterfamiliene i tillegg opplever saksbehandlers negative holdning ovenfor de biologiske foreldrenes religion, spør Rommetvedt seg om det da er mulig å ivareta de biologiske foreldres rettigheter rundt den religiøse oppdragelsen til barna (2006, 58).

Ulike holdinger til religion finner hun også hos fosterfamiliene. Rommetvedt finner at fosterfamiliene ofte gir fosterbarna eierskap til at valget er deres eget i forhold til tro og religion, men at de ikke er like klar over sosialiseringens betydning for religion, og hvordan deres rolle som fosterforelder og oppdrager påvirker barnas utvikling av egen tro (2006, 78). Religion handler da hovedsakelig om en privatisert tro framfor noe som praktiseres, og den praktiserende biten som grunnfestes i troen blir ikke like ivaretatt.

Som konklusjon trekker Rommetvedt fram kunnskap som et avgjørende aspekt i håndtering av den religiøse oppdragelsen (2006, 82). Hun tenker ikke bare på kunnskap om ulike religioner, men på kunnskap om føringer i lovverket knyttet til religion, kunnskap om barns

forhold til egen og andres tro og hvordan den påvirkes av sosialisering, og kunnskap om grunnleggende religionsvitenskapelige perspektiver for å bli mer bevisst sin egen tro. Hun gir også ansvaret til barnevernet om å lære fosterforeldrene holdninger til å ha et reflektert forhold til rollen som fosterforelder, og hun «velger å være så optimistisk å tro at større innsikt i andre menneskers perspektiver som oftest fører med seg en større vilje til å respektere deres holdninger og livsførsel.» (Rommetvedt 2006, 82).

3.0 Bestemmelser vedrørende tro og religiøsitet

I arbeid om å ivareta ungdoms tro og religiøsitet er det nyttig med visshet om hvilke rettigheter barnet, foreldrene og fosterhjemmet har, og hvilke bestemmelser barneverntjenesten selv skal jobbe etter. Selv om ungdommen sitter med sin egen tro og religiøse forståelse, er det stor sannsynlighet for at de biologiske foreldrene også har tanker og innvendinger om hvilken religiøs eller ikke-religiøs oppdragelse de ønsker at barnet skal ha.

3.1 Foreldrenes rettigheter

Som foreldre har man et ansvar ovenfor barna sine. Alle barn har rett til omsorg og omtanke av de som har foreldreansvaret, og foreldre har etter loven både rett og plikt til å ta avgjørelser for barna i personlige forhold, jf. Lov om barn og foreldre (barnelova) 8. april 1981 nr.7 §30. Fra barnet er 7 år, eller moden nok til å ha egne meninger, skal barnets mening tas hensyn til i slike forhold, og når barnet er 12 år skal barnets stemme tillegges stor vekt, jf. barnelova §31. Foreldrene skal også gi barnet stadig større selvbestemmelsesrett fram til det fyller 18 år, jf. barnelova §33. Hva dette foreldreansvaret går ut på utdypes imidlertid ikke mer enn at foreldrene skal gi forsvarlig oppdragelse og forsørgelse med utgangspunkt i barnas interesser og behov, jf. barnelova §30.

Ved en fosterhjemsplassing skjer det imidlertid noe med ansvarsområdene rundt barnet. Etter barnvernloven §4-18 overtar barneverntjenesten omsorgen for barnet, mens fosterforeldrene skal utøve den daglige omsorgen på vegne av barneverntjenesten. Avgjørelser rundt den daglige omsorgen omhandler vanlig oppfølging i forhold til skole, fritid og helse (Barne- og familiedepartementet 2004, kapittel 12). Barneverntjenesten kan også bestemme at

fosterforeldrene kan avgjøre andre spørsmål enn det som gjelder den daglige omsorgen, jf. §4-18 første ledd *tredje punktum*.

Foreldrene på sin side beholder et begrenset foreldreansvar. I følge Retningslinjer for fosterhjem (Barne- og familiedepartementet 2004, kapittel 12) finnes det ikke en utdypet forklaring på hva dette begrensede foreldreansvaret inneholder, men de viser til Inst.O.nr. 80 (1991-92) som sier at at «vesentlige spørsmål som valg av skole, utdanning og religiøse spørsmål er en del av foreldreansvaret, hvis foreldrene ønsker innflytelse på disse spørsmål». Foreldrene har dermed mulighet, hvis de ønsker det, til å ta del i avgjørelser om hva slags religiøs oppdragelse de ønsker at barna skal ha selv om de bor i fosterhjem. I forslaget til ny barnevernlov foreslås det imidlertid å tydeliggjøre at foreldreansvaret etter omsorgsovertakelse skal gjelde «barnets grunnleggende personlige forhold som vergemål, valg av type skole, endring av navn, samtykke til adopsjon og innmelding i trossamfunn.» (NOU 2016:16, 275).

Dersom foreldrene uttrykker slike ønsker sier retningslinjene videre at fosterforeldrene skal strekke seg langt for å imøtekomme og legge til rette for foreldrenes ønske om barnets religiøse oppdragelse (Barne- og familiedepartementet 2004). Etter Forskrift om fosterhjem 18. desember 2003 nr. 1659 §4 *fjerde ledd* skal det også om mulig gis anledning for foreldrene å uttale seg om valg av fosterhjem, som kan gi foreldrene mulighet til å ønske et fosterhjem med den religiøse tilnærmingen de ønsker at barnet skal vokse opp i.

Fylkesnemnda kan også frata foreldrene foreldreansvaret, jf. barnevernloven §4-20.

Bestemmelsen sier videre at fylkesnemnda snarest skal ta skritt til å få oppnevnt ny verge for barnet, og når vedtaket om fratakelse av foreldreansvaret er fattet kan også fylkesnemnda gi samtykke til adopsjon. Fratakelse av foreldreansvaret gjelder ikke bare for å åpne opp for adopsjon, men det kan også skje når foreldrene utøver foreldreansvaret på en måte som ikke er i barnets interesse (NOU 2016:16, 159).

Foreldrene rett til å veilede barnet om utøvelsen av hans eller hennes rettigheter er beskyttet av FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) artikkel 5. Siden barnets

rettigheter omfattes av blant annet barnets rett til tanke- og religionsfrihet har foreldrene dermed rett til å veilede barnet innenfor dette. Artikkelen sier også at det skal skje på en måte som er i samsvar med barnets gradvise utvikling. Foreldrene gis de samme rettighetene i barnekonvensjonen artikkel 14 knyttet til barns rett til religionsfrihet. Om foreldrene får beholde denne retten etter omsorgsovertakelse er det imidlertid ikke skrevet noe om.

3.2 Barnevernet og fosterhjemmets juridiske rammer

Det er den kommunale barneverntjenestes ansvar å finne et passende fosterhjem. Ved valg av fosterhjem skal barneverntjenesten ta tilbørlig hensyn til at det er ønskelig med kontinuitet i barnets oppdragelse, og til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn, jf. barnevernloven §4-15 første ledd *annet punktum*. Samme ordlyd finner vi også i barnekonvensjonen artikkel 20 *tredje ledd*. I forarbeidene til barnevernloven §4-15 legges det imidlertid grunn til at barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn ikke skal tillegges avgjørende vekt for hvor barnet skal bo, jf. Ot.prp. nr. 45 (2002-2003). Her står det videre at det kan «være tilfeller der en plassering med vekt på kontinuitet i barnets oppdragelse eller barnets etniske og religiøse bakgrunn mv., ikke er til det beste for barnet. Videre kan det være vanskelig eller umulig å finne plasseringssted som oppfyller de nevnte kravene.» (Ot.prp. nr. 45 (2002-2003), 44).

Bestemmelsen i barnevernloven §4-1 om at det skal legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til det beste for barnet veier med andre ord tyngre enn hensynet barneverntjenesten skal ha ovenfor barnets religiøse bakgrunn. Ut fra ordlyden i barnevernloven §4-15 er det heller ikke noen hensyn som vektlegges mer enn andre, og barnets religiøse bakgrunn sidestilles med barnets kulturelle, språklige og etniske bakgrunn.

Selv om det ikke alltid er barnets beste å vektlegge kontinuitet og religiøsitet, sier retningslinjene for fosterhjem allikevel at barneverntjenesten bør unngå plassering i et fosterhjem med et livssyn som skiller seg vesentlig fra de biologiske foreldrenes livssyn (Barne- og familiedepartementet 2004, kapittel 5).

Barnevernloven §4-15 uttrykker at det er viktig å finne et fosterhjem som kan gi barnet stabilitet og kontinuitet. Den beste måten å skape kontinuitet på er å ha de samme menneskene rundt seg, og stabilitet i oppveksten innebærer forutsigbare og pålitelige omsorgsgivere sånn at barna kan bli trygge på at deres behov for å bli forstått, akseptert og ivaretatt blir møtt (Bunkholdt 2006, 101). I den sammenheng skal barneverntjenesten alltid vurdere om noen i barnets familie eller nettverk kan velges som fosterhjem, jf. forskrift om fosterhjem §4 *andre ledd*, noe som igjen kan bringe stabilitet og kontinuitet for barnets tro og religiøsitet.

Alle fosterhjem skal som nevnt gjennomføre opplæringsprogrammet PRIDE. Tro og religion er imidlertid ikke et tema gjennom verken grunnopplæringen eller videreopplæringsmodulene. NOVA gjennomførte også en evaluering av PRIDE på bestilling av Barne-, ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir), og heller ikke her er det skrevet noe om barns tro og religiøsitet (Stefansen og Hansen 2014).

Fosterforeldrene skal også etter forskrift om fosterhjem §6 *andre ledd* skrive under på fosterhjemsavtalen. I avtalen konkretiseres omsorgsansvaret til å innebære oppfølging i forhold til skole, fritid og helse, men det nevnes ikke noe i forhold til oppfølging, tilrettelegging og ivaretagelse av tro og religion (Barne, likestillings og inkluderingsdepartementet 2010).

Det er heller ingen konkrete retningslinjer, prosedyrer eller veiledere som forteller konkret hvordan saksbehandler skal jobbe for å ivareta barns tro og religiøsitet, verken ved undersøkelse, tiltaksarbeid eller omsorgsovertakelse. Vi har sett at fosterhjemmet skal streve etter å ta hensyn til foreldrenes ønske, og de skal legge tilrette for barnets religiøse utvikling, men det finnes ikke noe konkret som sier *hvordan*. Det er imidlertid kun om tilsyn at vi kan finne noe konkret om dette.

Når barn flytter i fosterhjem skal den kommunale barneverntjenesten føre tilsyn med hvert enkelt barn i fosterhjemmet fra plasseringstidspunkt og fram til barnet er fylt 18 år, jf barnevernloven §4-22 *femte ledd*. Forskrift om fosterhjem §8 *andre ledd* sier videre at dette

omfatter tilsyn om at barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn ivaretas på hensiktsmessig måte. Videre står det i veilederen «Tilsyn med barn i fosterhjem» at tilsynspersonen bør spørre barnet hvordan det får ivaretatt sin religion (Bufdir 2015, 38). Det er med andre ord bare tilsynsfører som får konkret, dog mager veiledning for hvordan følge opp barnets tro og religiøsitet. Det er også den kommunale barneverntjenesten som skal sørge for at de som fører tilsyn gis nødvendig opplæring og veiledning, jf. barnevernloven §4-22 *sjette ledd*. Spørsmålet da blir om tro og religiøsitet er et tema i denne opplæringen og veiledningen.

3.3 Barnets rettigheter

Siden oppgavens tematikk omhandler barns subjektive tro og religiøsitet blir vi også nødt til å se på hvilke rettigheter barnet har. Barnekonvensjonen artikkel 14 gir barn rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet, men en mer utdypet forståelse av hva rettighetene innebærer kan vi imidlertid finne i SP artikkel 18 §1:

Enhver skal ha rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet. Denne rett skal omfatte frihet til å bekjenne seg til eller anta en religion eller tro etter eget valg, og frihet til alene eller sammen med andre, offentlige eller private, å utøve sin religion eller tro gjennom gudstjeneste, iakttagelse av religiøse skikker, andaktsøvelser og undervisning.

Innledningsvis viste jeg også hvordan begrepene tro og religion i denne artikkelen forstås. Selv om foreldres valg av religiøs oppdragelse skal respekteres, har barnet allikevel frihet til å både tro hva det vil, og til å utøve denne troen. Barnekonvensjonen artikkel 8 gir også staten plikt til å respektere barnets rett til å bevare sin identitet, noe jeg innledningsvis viste at også innebærer barnets religion.

I Norge har vi også en egen lov som sier alle har rett til å drive religiøs virksomhet alene eller med andre, jf. Lov om trdomssamfunn og ymist anna 13. juni 1969 nr. 25 §1. Samme lov bestemmer i §3 at et barn ikke kan melde seg inn eller ut av et trossamfunn før det er 15 år gammelt, og i §6 at barn som er 12 år eller mer skal få si sin mening om innmelding og utmelding, om det lar seg gjøre. Dette går overens med bestemmelsene i barneloven §31 om at barnets stemme skal vektlegges etter fylte 12 år.

3.4 Oppsummering

Jeg har gjennom dette kapitlet forsøkt å finne sentrale og viktige bestemmelser rundt rettigheter, plikter og ansvarsområder knyttet til ivaretagelse av ungdommens tro og religiøsitet. Det er mange ulike bestemmelser i spill, men jeg finner allikevel at det i hovedsak er to sentrale bestemmelser når det er snakk om ivaretagelse av ungdoms tro og religiøsitet. Det ene er retten ungdom har til å tro akkurat hva de vil, jf. barnekonvensjonen artikkel 14. Det andre er barneverntjenestens plikt til å ta hensyn til barnets religiøse bakgrunn, jf. barnevernloven §4-15.

4.0 Holdninger og menneskesyn

Barnevernet skal ikke bare forholde seg til lovbestemmelsene, men de skal også forholde seg til ungdommen. Det er ungdommen som skal gis hjelp og omsorg, og det innebærer også ungdommens tro, religiøsitet og identitet. Fosterfamiliene i Rommetvedt (2006) studie forteller om ulike erfaringer med hvordan saksbehandlere forholder seg til det religiøse aspektet, og til menneskers tro og religiøsitet. Saksbehandlers holdninger, kunnskap, forutinntatthet, verdier og prioriteringer i forhold til tro og religiøsitet spiller en avgjørende rolle i møte med mennesker, og spesielt i arbeid med å ivareta ungdoms tro og religiøsitet. «Holdningene våre er nært knyttet til hvordan vi forholder oss til mennesker, og vårt menneskesyn og våre verdier kommer til syne gjennom våre holdninger.» (Hammerlin og Larsen 1997, 41).

4.1 Anerkjennelse og definisjonsmakt

Som saksbehandler i barneverntjenesten møter man mange mennesker, og alle har sin bakgrunn, religiøsitet og identitet. For å jobbe med ivaretagelsen av denne religiøse troen og identiteten gjelder det å forstå ungdommens utgangspunkt, opplevelse og ståsted, og det er her anerkjennelse kommer inn som en sentral ingrediens for å kunne oppnå en trygg identitet (Salole 2013, 214).

Anne-Lise Løvlie Schibbye (2009) viser til viktigheten av å forstå, møte og *anerkjenne* den andre. Ved å referere til Kierkegaard, Hegel og Gadammers forståelse av begrepet anerkjennelse, sammenfatter Schibbye anerkjennelse til å handle om å bringe fram noe i den

andre (2009, 258). Anerkjennelse er også noe man *er*; og ikke noe man kan gi. Å være anerkjennende innebærer også evnen å gå inn i seg selv og sin egen subjektivitet som utgangspunkt for å kunne forstå andres opplevelse og subjektivitet. «Å være anerkjennende innebærer å fange opp den andres bevissthet og gi den tilbake som anerkjent av min bevissthet.» (Schibbye 2009, 259).

Schibbye (2009) trekker i hovedsak fram det å lytte, forstå, akseptere og tolerere, og å bekrefte som ingrediensene i det å være anerkjennende. Resultatet av å være anerkjennende handler om et ønske om å ta del i den andres subjektive opplevelse. Når det gjelder barnets religiøsitet handler det om å anerkjenne barnets livsforståelse og tro, lytte til og forstå hva troen innebærer og betyr for barnet, tolerere og akseptere at barnet kanskje har et annet syn på livet enn en selv, og bekrefte ovenfor barnet at man har lyttet og forstått barnets religiøse oppfatning, samt bekrefte følelsen og opplevelsen barnet har til sin tro og religiøsitet.

Halldis Karen Leira (2003) tar også i bruk samme forståelse for anerkjennelsesbegrepet, men legger til begrepet *erkjennelse*. Erkjennelsen handler her om å erkjenne at en har tenkt en ny tanke som har oppstått i møte med andre eller ut fra egen refleksjon (Leira 2003, 166).

Erkjennelsesprosessen er heller ikke kun en tanke, men er også avhengig av den emosjonelle konteksten. Hun setter også erkjennelse og anerkjennelse ved siden av hverandre for å påpeke at det handler om en prosess der både klient og hjelper er begge deltakere.

Emilie Kinge (2009) stiller seg i rekken bak Schibbyes (2009) anerkjennelsesbegrep, og viser i tillegg til Carl Rogers når hun legger til viktigheten av *genuinitet*. Siden anerkjennelse handler om noe man er, kan en ikke late som om man anerkjenner (Rogers 1951 i Kinge 2009, 83-84). Det kan ikke gjøres til, og en kan ikke late som.

Schibbye (2009) trekker også inn begrepet *intersubjektivitet* i sammenheng med anerkjennelse, og viser at begrepene er dialektiske og har en sentral gjensidighet, slik at de begge trengs for at hver av de skal gjelde. Intersubjektiv deling handler om å finne en felles plattform der begge parter i en relasjon er aktører og subjekter, og i tillegg anses den som den

viktigste måten for barnet å skape og utvikle sin selvoppfatning, samt sitt forhold til signifikante andre på (Schibbye 2009, 75).

I møte med andres religiøse utgangspunkt og livsforståelse kan det være lett å bli opphengt i materielle, tekniske og praktiske detaljer ved det religiøse synspunktet. I forsøk på å forstå hva den andre tror på, prøver man selv å definere hva den andres tro handler om og hva den innebærer. Kinge (2009, 75) ønsker i denne sammenheng å utvide forståelsen av hva anerkjennelse innebærer, og foreslår at *definisjonsmakt* kan være det motsatte av anerkjennelse. Ved å møte en annens opplevelse med et ønske om å definere hva den opplevelsen betyr og innebærer, tar vi over den andres rett til å eie sin egen opplevelse, og heller søker å dekke eget behov for forståelse og oversikt.

4.2 Menneskesyn

Det er ikke bare *hvordan* vi møter andre menneskers tro og religiøsitet som er viktig for en saksbehandler i barneverntjenesten å være klar over, men også hva vårt grunnleggende syn på mennesker er. Trygve Hammerlin og Egil Larsen (1997) viser til at menneskesyn er nært knyttet til etikken, og grunnlaget for vårt menneskesyn er preget av hva vi tror er rett og galt, sant og usant. Videre tør de å si at planer og avgjørelser vi gjør i arbeidet vårt *alltid* vil være preget av vårt grunnleggende menneskesyn, uavhengig av om menneskesynet er definert eller forstått (Hammerlin og Larsen 1997, 14).

Menneskesyn er derfor høyst relevant når det gjelder å ivareta ungdommens tro og religiøsitet. En typisk debatt er om mennesket virkelig er frie til å velge hva en tror på. Eide og Skorstad (2008, 146) refererer til Hutchinson og Oltedal (1996) når de viser til to tradisjonelle retninger å svare på dette spørsmålet på. På den ene siden finnes de konfliktteoretiske modellene der det forsøkes å vise til at menneskers valgfrihet styres av de materielle forholdene i samfunnet. På den andre har vi de psykodynamiske modellene som forsøker å vise til at menneskets historie og bakgrunn styrer våre forutsetninger for valg senere i livet.

Knytter vi dette opp mot oppgavens tematikk kan vi tenke oss å finne flere ulike menneskesyn blant saksbehandlere. Noen kan møte ungdom med et syn på at troen ikke er selvvalgt, men er blitt til på grunn av de materielle forholdene som var til stede i ungdommens oppvekst. Andre kan se på det som at de forutsetningene ungdom har for å tro det de gjør har historiske årsaker.

Vårt menneskesyn er imidlertid ikke begrenset til disse to retningene. Det er heller ikke statisk, og menneskesynet vil utvikles og endres over tid. Det kan også være situasjonsavhengig, og en person kan ha flere ulike menneskesyn avhengig av hvilken situasjon man er i (Hammerlin og Larsen 1997, 14). Å trekke fram de konfliktteoretiske og psykodynamiske modellene gir allikevel et inntrykk av hvordan menneskesynet vårt spiller inn på arbeidet med å ivareta ungdoms tro og religiøsitet.

4.3 Oppsummering

Jeg har gjennom dette kapittelet forsøkt å vise til hvordan våre holdninger og vårt menneskesyn preger vårt møte og arbeid med mennesker. Anerkjennelse trekkes ofte fram som avgjørende i arbeid med mennesker, og dermed også med ungdoms tro og religiøsitet, som innebærer å se på mennesket som et handlende og skapende subjekt. I tillegg har jeg vist hvordan menneskesynet påvirker våre holdninger og dermed våre handlinger. Våre holdninger og vårt menneskesyn er nødvendige aspekter i den videre diskusjonen for hvordan en kan ivareta ungdoms tro og religiøsitet.

5.0 Hvordan ivareta?

Når jeg i dette kapittelet vil diskutere hvordan ungdoms tro og religiøsitet kan ivaretas ved fosterhjems plassering er det viktig å huske på hvorfor ungdommen i det hele tatt bor i fosterhjem. Omsorgsovertakelsen har funnet sted fordi ungdommen har levd under omsorgssvikt, og flytter inn i fosterhjem for å kunne vokse opp under trygge og stabile forhold i et normalt hjem. En normal oppvekst vil gjerne si at familien gjør aktiviteter sammen, opplever ting sammen, lever sammen gjennom glede og sorg, og med foreldre som veileder, følger opp og støtter barnet underveis i utviklingen. For noen familier innebærer dette også religiøse og trosrettede aktiviteter, enten i kirken, tempelet, synagogen eller moskeen, i andre type forsamlinger og sosiale lag, eller hjemme med familien.

5.1 Hvordan kan saksbehandler ivareta?

Det er barneverntjenesten som har selve omsorgsansvaret for ungdommen. Med få føringer fra systemnivå havner imidlertid mye av ansvaret for den religiøse ivaretagelsen på den enkelte saksbehandler. Det blir dermed gitt stor tillit til at saksbehandler prioriterer ungdommens tro og religiøsitet ut fra behovet ungdommen selv har, noe Rommetvedt (2006) finner at ikke alltid er tilfellet.

Menneskesyn spiller en vesentlig rolle her, og synet saksbehandler har på andres tro og religiøsitet vil spille inn på hvordan hensynet vektlegges. Saksbehandlere er forskjellige, med ulike bakgrunn, ulike livstolkninger og sikkert ulikt menneskesyn. Lovbestemmelsen i barnevernloven §4-15 sier at det skal tas *tilbørlig hensyn* til barnets religiøse bakgrunn. Å ta tilbørlig hensyn vil si at det kan tas med i betraktning dersom det er passende eller nødvendig.⁵ Det blir en skjønnsvurdering der saksbehandler gjennom briller av eget menneskesyn og livstolkning skal vurdere hvor mye ungdommens tro og religiøsitet skal bety for valg av fosterhjem, og for videre ivaretagelse i fosterhjemmet.

Det er barneverntjenesten sitt ansvar å finne et passende fosterhjem, og barneverntjenesten skal vurdere om fosterhjemmet evner å ivareta blant annet ungdommens religiøse bakgrunn. Ungdommens behov skal være kartlagt *før* et fosterhjem vurderes, og allerede her ligger mye av ivaretagelsen. Det gjelder både å kartlegge og forstå ungdommens tro, men også kartlegge om fosterhjemmet forstår hva tro og religiøsitet innebærer, og hvordan de selv tenker at deres tro setter preg og kommer til syne.

Saksbehandler skal *alltid* ha barnets beste for øyet, jf. barnevernloven §4-1, og i denne oppgaven argumenterer jeg ikke for at hensynet og vektleggingen av ungdoms tro og religiøsitet skal veie tyngre enn barnets beste. Barnets beste handler imidlertid om å se og ta hensyn til *hele* barnet, og derfor også barnets tro og religiøsitet, noe som kan være en svært sentral del av barnets identitet og selvforståelse.

⁵ http://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=tilb%C3%B8rlig&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=+&ordbok=begge (01.05.2017)

Som nevnt har vi mennesker et kategoriseringsbehov i møte med andre mennesker for å lettere forstå og forholde seg til omverdenen. I samtale med ungdom som deler av sin tro kan saksbehandler ende med å kategorisere ungdommens tro til noe en selv kjenner igjen og kan forholde seg til. Troen til ungdommen blir da begrenset til hvordan saksbehandler definerer den, og ungdommens behov for å få sin tro og religiøsitet ivaretatt ved fosterhjemsplassing kan bli nedprioritert eller misforstått.

Rommetvedt (2006) skriver om fosterhjem som har erfaringer med saksbehandlere som har negative holdninger til andres tro og religiøsitet. Saksbehandlers holdninger kan som sagt komme direkte til syne gjennom våre handlinger, og kan derfor ha konsekvenser for barnets fosterhjemsplassing. Ikke bare kan det gå ut over valg som angår barnet i fosterhjemmet, som familiene i Rommetvedts (2006) studie opplevde, men det kan få enda større ringvirkninger. Hvis saksbehandler ikke forstår hva ungdommens tro innebærer, kan det være et svakt utgangspunkt for å finne et passende fosterhjem, det kan påvirke dokumentasjonen saksbehandler står ansvarlig for, og det kan i det hele tatt farge samtalen saksbehandler har med andre involverte. En sentral konsekvens av misforstått tro kan rett og slett være at fosterhjemmet ikke blir en god match.

Også fosterbarn kan ha et negativt forhold til sine biologiske foreldres religion. I slike tilfeller kan man ikke glemme at barnets stemme skal tillegges stor vekt når det er fylt 12 år, jf. barnelova §31 *andre ledd*. Igjen blir det en skjønnsvurdering for hva som er barnets beste, om det er å ta hensyn til *foreldrenes* religiøse tilnærming, eller om valg av fosterhjem skal basere seg på ungdommens egne tro og religiøsitet. Selv om foreldrene kan uttrykke ønske om valg av fosterhjem, er barneverntjenesten først og fremst forpliktet til å høre på ungdommen.

Uavhengig av om ungdommen har negative holdninger til de biologiske foreldrenes religion, så vil barnets tro utvikle seg underveis i fosterhjemmet. Troen er ikke statisk, og den kan også endre seg. Barneverntjenesten skal følge opp og føre kontroll med hvert enkelt barns situasjon i fosterhjemmet, og de skal besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig, og minimum 4 ganger i året, jf. forskrift om fosterhjem §7. Selv om tilsynsfører skal følge med på om ungdommens religiøse bakgrunn ivaretas, skal også saksbehandler gi råd og veiledning til

fosterhjemmet, jf. forskrift om fosterhjem §7 *andre ledd*. Å gi råd og veiledning krever kunnskap og kompetanse, noe som i denne sammenheng vil gjelde kunnskap og kompetanse om både ungdommens tro og religiøsitet, men også om betydningen av ens tro og religiøsitet, om hvordan omgivelsene påvirker ens utvikling, tro og religiøsitet, og grunnleggende religionsvitenskapelig forståelse.

Målet er at ungdommen skal få trygge og stabile rammer i fosterhjemmet, og god tilknytning til fosterforeldrene kan føre til at ungdommen til og med kaller de for mamma og pappa. Dette kan føre til lojalitetskonflikt med de biologiske foreldrene, men også dersom ungdommen ønsker å etterleve sin nye tro sammen med fosterfamilien. I den sammenheng skal ikke barnevernet bare følge opp fosterbarnet, men også utviklingen til de biologiske foreldrene, jf. barnevernloven §4-16.

5.2 Hvordan kan fosterhjemmet ivareta?

Fosterhjemmets oppdrag og ansvar ligger i å gi ungdommen et stabilt og trygt hjem. Sett i lys av Eriksons (1972/1992) identitetsforståelse er dette ungdom som er midt i prosessen av å sette sammen de meninger, verdier og forventninger de har opplevd tidligere til en helhetlig identitetsforståelse. Dette er også ungdom som har omsorgssvikt i bagasjen, og det kan være vanskelig å vite hvilke verdier og forventninger som er i spill. Identitetsdannelsen preges av omgivelsene, og måten fosterfamilien forstår, møter og tar stilling til ungdommen vil sette spor for hvordan ungdommen ser seg selv. I den sammenheng blir det viktig for fosterhjemme å forstå hva troen til ungdommen innebærer, og å anerkjenne troen om reell og betydningsfull.

Fosterhjemmet må imidlertid være bevisst egen tro, religionsforståelse, menneskesyn og hvordan deres tro kan virke inn på ungdommen. Rommetvedt (2006, 71) mener å finne i sin forskning at det er sammenheng mellom hvordan fosterforeldrene håndterer den religiøse oppdragelsen av fosterbarnet og hvordan de selv forstår begrepet religion. Ivaretakelsen kan da dreie seg om å forene fosterforeldrenes begrepsforståelse med ungdommens subjektive tro.

Det interessante med ivaretakelsen av ungdommens tro og religiøsitet er at det er de biologiske foreldrenes ansvar å følge opp den religiøse eller ikke-religiøse oppdragelsen om

de ønsker det, men det er fosterforeldrene som utøver den daglige omsorgen og oppdragelsen. Det blir vanskelig å forvente at fosterforeldrene skal kunne gi den samme trosveiledningen som de biologiske foreldrene, spesielt hvis fosterforeldrene tror på noe annet en foreldrene. Rommetvedt påpeker det med å si at «det er ikke mulig for fosterforeldre å påvirke fosterbarnet med holdninger de ikke har» (2006, 80).

Fosterfamilien skal allikevel streve etter å følge den biologiske familiens ønsker. Rommetvedt (2006) finner store variasjoner i samarbeidet med de biologiske foreldrene, noe som igjen preger hvordan fosterfamilien håndterer den religiøse oppdragelsen. Det kan også være vanskelig å etterfølge de biologiske foreldrenes ønsker dersom fosterfamiliens hverdagsliv er tydelig preget av deres tro. En kan da bli nødt til å tenke litt utenfor fosterhjemmet. Å ivareta ungdoms tro og religiøsitet kan handle om å la ungdommen bruke tid med andre som har en tro og religiøsitet ungdommen kjenner seg igjen i. Det er ikke nødvendigvis lett å finne noen med samme tro, og det kan være et godt utgangspunkt å begynne søket i ungdommens slekt. Andre muligheter kan være å finne et passende trossamfunn, et besøkshjem eller kanskje en støttekontakt som kan bruke tid med ungdommen.

5.3 Hvordan ivareta på systemnivå?

Det er lite skriv og forskning på tro og religiøsitet i barnevernsammenheng, og i de tilfeller begrepet religion dukker opp er det gjerne i kontekst med kultur og etnisitet. Det religiøse aspektet begrenses til noe mindre enn det det egentlig er. Dette på tross av at begrepene tro og religion i SP artikkel 18 skal romme all slags tro uavhengig av religion, kultur og etnisitet.

En forutsetning for å ivareta ungdommens tro og religiøsitet kan synes å handle om en tydelig begrepsforståelse. Når selv fagfolk innen ulike religionsfag er uenige om hvordan religion defineres, kan vi bare tenke oss hvor mange ulike definisjoner og forståelser som finnes blant barnevernsarbeidere. Rommetvedt (2006) viser også at det er ulik forståelse blant fosterfamiliene og saksbehandlerne. Når jeg må grave så dypt som i en enkel artikkel fra 1993 om FNs menneskerettskomité's forståelse av SP artikkel 18 for å finne ut hvordan begrepene tro og religion var ment at skulle forstås i menneskerettighetene, blir det vanskelig å forvente en enhetlig praksis i barnevernfeltet med samme forståelsen.

Ordlyden i barnevernloven §4-15 låter «hensyn til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn», og det er ikke en åpenlys oppfordring til å ta hensyn til barnets religiøsitet løsrevet fra etnisitet, kultur og språk. Som tittelen i denne oppgaven sier kan religion fort bli synonymt med etnisitet, og tanken på å ivareta etnisk norskes religiøsitet blir ikke nødvendigvis like prioritert av saksbehandler. I forslaget til ny barnevernlov er det også hensynet til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn som understrekes, men i forslaget til ny §2 utdypes imidlertid barnets beste til å innebære barnets identitet (NOU 2016:16, 271), som også innebærer barnets tro og religiøsitet.

Kunnskap og forståelse for religionsbegrepet viser seg også å være nokså snevert i offentlige dokumenter. I Retningslinjer for fosterhjem heter det for eksempel:

På den andre siden vil et barns religionsutøvelse som har innvirkning på mer daglige gjøremål kunne bli noe endret ved omsorgsovertakelser. En religionsutøvelse som for eksempel omfatter spesiell bekledning og hyppig bønn vil kunne bli noe endret når den daglige omsorgen overtas av en fosterfamilie som ikke praktiserer samme religion som fosterbarnet. (Barne- og familiedepartementet 2004, kapittel 12).

Ivaretagelse av et fosterbarn med annen religiøs bakgrunn begrenses til å handle om den praktiske religionsutøvelsen framfor barnets egne livstolkning, selvforståelsen og identitet. Formuleringen legger føringer for at religion handler om rutiner, og det er barnets rituelle religionsutøvelse som skal ivaretas framfor barnets tro. Det er imidlertid en reell problemstilling at tro kan endre seg dersom utøvelsen også endrer seg, men det kan være viktig med en formulering som omfatter begge sider.

Retningslinjene tar også for seg religiøs *oppdragelse* uten å snakke om barnets egne tro og religiøsitet. Hensynet retter seg mot de biologiske foreldrenes religiøse tilknytning og bakgrunn, og barneverntjenesten bør, om det er mulig, «unngå å plassere barn hos foreldre som har et livssyn som skiller seg vesentlig fra de biologiske foreldrenes livssyn.» (Barne- og familiedepartementet 2004, kapittel 12). Foreldrenes religiøsitet blir mer framtrædende enn *barnets* subjektive tro og religiøsitet, og ivaretagelsen til barnets tro handler heller om å ivareta foreldrenes tro.

Selv om tro og religiøsitet skal sees på uavhengig av hvor man kommer fra, kan det allikevel være nyttig å se religion i kontekst med kultur og etnisitet. Det er nok en grunn til at etnisitet, religion, kultur og språk ramses opp i samme setning, nettopp fordi det kan være vanskelig å ikke se de i sammenheng. Som vi så innledningsvis er det flere fosterbarn med utenlandsk opprinnelse, og religionen man bringer med seg kan være tett knyttet til kulturen og religionsutøvelse fra opprinnelseslandet, og som igjen naturligvis er knyttet til språket. Jeg argumenterer derfor ikke for at religion skal sees på alene i alle situasjoner, men tro og religiøsitet kan strekke seg langt dypere enn etnisitet og kultur.

5.4 Konklusjon

Det er vanskelig å komme med en generell løsning for hvordan ivareta ungdoms tro og religiøsitet ved plassering i fosterhjem med annen tro og religiøsitet. Det er mange faktorer som spiller inn, som hvor mye troen betyr for ungdommen, hva som er årsaken til omsorgsovertakelsen, hvilke fosterhjem som er tilgjengelige, og ikke minst hvem saksbehandler er. Det siste skal imidlertid ikke trenge å være en faktor, for barna skal kunne få riktig hjelp til riktig tid uavhengig av hvem saksbehandler er. Allikevel spiller saksbehandlers menneskesyn og holdninger inn på hvordan en vektlegger og prioriterer ungdommens tro og religiøsitet, noe som igjen vil påvirke fosterhjems plasseringen.

Hvordan kan man da sikre at barna får sin tro og religiøsitet ivaretatt uavhengig av hvem som er saksbehandler? I lys av drøftingen er det i hovedsak tre områder jeg vil trekke fram som viktige for hvordan ivareta ungdoms tro og religiøsitet ved plassering i fosterhjem med annen tro og religiøsitet.

For det første trengs det mer forskning på området. Forsking på hvordan barns tro og religiøsitet kommer til uttrykk, utvikler seg og eventuelt endrer seg i fosterhjem, og hva slags innvirkning fosterhjemmet har på barns tro og religiøsitet. Det trengs kunnskap om hvordan fosterhjemmet kan møte barn med annen tro uavhengig av etnisitet. For barn som har levd under omsorgssvikt trengs det også kunnskap om hva slags innvirkning og betydning troen kan ha for videre utvikling. Forskning gir kunnskap, og vi som skal jobbe med sårbare barn og unge trenger mer kunnskap og kompetanse på dette.

Videre er det behov for en grundigere redegjørelse og forståelse for religionsbegrepet. I lovgivning, offentlige utredninger, PRIDE-programmet, retningslinjer og rutinehåndbøker trengs det en redegjørelse og tydeliggjøring for hva tro og religiøs innebærer, og hva det har å si for barn og unge i barnevernet. Barnevernet trenger en enhetlig forståelse for hvordan man skal ta stilling og ivareta barn og unges tro og religiøsitet, hvordan dette skal prioriteres og vektlegges, og hvorfor tro og religiøsitet er viktig å prioritere og å ta hensyn til.

For det tredje kan det være nyttig med et konkret hjelpemiddel for saksbehandlere og tilsynsførere i møte med ungdoms og fosterhjems tro og religiøsitet. Det kan være en intervjuguide, rapportmal eller lignende som både kan utvide religionsbegrepet, samt utfordre saksbehandler til å reflektere over eget menneskesyn, og hvordan imøtekomme og anerkjenne andres tro.

Jeg regner ikke disse tre funnene som fasit for hvordan ungdoms tro og religiøsitet skal ivaretas, men jeg anser det som gode steg i riktig retning.

6.0 Avslutning

Temaet jeg har tatt for meg er omfattende. Jeg har allikevel forsøkt å vise hvordan tro og religiøsitet spiller inn på menneskers livsforståelse, selvoppfatning og identitet, og viktigheten av å sette søkelyset på dette i barnevernfaglig arbeid. Jeg har også forsøkt å trekke fram noen viktige aspekter som spiller inn på saksbehandlers rolle i slikt arbeid, og hvordan dette kan påvirke ivaretagelsen av ungdoms tro og religiøsitet.

Nå som barnevernet er i endring med blant annet forslag om ny barnevernlov ville det vært nyttig med større fokus på barns tro og religiøsitet, og ikke bare til barn med annen etnisitet, men troen til *alle* barn. Aller mest fordi tro og religiøsitet er en så viktig del av barn og unges identitetsdannelse, men også fordi de har rett til å tro akkurat hva de vil, og rett til å bevare sin identitet.

Så tilbake til det som startet hele arbeidsprosessen med dette temaet. Er det rart å plassere et muslimsk barn i en aktiv kristen familie? Nei, jeg vil ikke påstå at det er utelukkende rart. Det

kommer helt an på barnets tro og religiøsitet, og på fosterforeldrenes kompetanse og religionsforståelse. Og nei, religion er ikke synonymt med etnisitet.

53,439 barn og unge mottok hjelp fra barnevernet i 2015.⁶ Det er 53,439 ulike livstolkninger.

⁶ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Barnevern/ (27.04.2017)

Litteratur

Afdal, Geir, Elisabet Haakedal og Heid Leganger-Krogstad. 1997. *Tro, livstolkning og tradisjon. Innføring i kontekstuell religionsdidaktikk*. Oslo: Tano Aschehoug

Barne- og familiedepartementet. 2004. *Retningslinjer for fosterhjem*.

Barne- og likestillingsdepartementet. 2006. *Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem*.

Barne, likestillings og inkluderingsdepartementet. 2010. *Fosterhjemsavtalen*. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/barnevern/2011/fosterhjemsavtalen2011.pdf> lastet (05.04.2017)

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). 2015. *Tilsyn med barn i fosterhjem*.

Bunkholdt, Vigdis. 2006. Barnets beste - mellom kontinuitet og stabilitet. *I Sammen om barnevern*, red. Reidun Follesø. Oslo: Universitetsforlaget

Dyrhaug, Tone og Vibeke Sky. 2015. *Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet 2012*. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Eide, Solveig Botnen og Berit Skorstad. 2008. *Etikk - til refleksjon og handling i sosialt arbeid*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal akademisk

Erikson, Erik. 1971/1992. *Identitet. Ungdom og kriser*. Oversatt av Birgitte Brun. København: Hans Reitzels Forlag. Opprinnelig publisert som *Identity. Youth and crisis* (W. W. Norton & Co., Inc., 1968).

Forskrift av 18. desember 2003 nr. 1659 *Forskrift om fosterhjem*.

FN's konvensjon om barnets rettigheter av 20. November 1989 (barnekonvensjonen)

FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) av 16. desember 1966

FNs menneskerettskomité / UN Human Rights Committee (HRC). 1993. *CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion)*. <http://www.refworld.org/docid/453883fb22.html> (05.04.2017)

Furseth, Inger og Pål Repstad. 2003. *Innføring i religionssosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget

Hammerlin, Yngve og Egil Larsen. 1997. *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS

Hodgkin, Rachel og Peter Newell. 2007. *Implementation Handbook of the Convention on the Rights of the Child*. 3. edition. Geneva: United Nations Children's Fund

Kinge, Emilie. 2009. *Hvor er hjelpen når den trengs? Om relasjonskompetanse. Om foreldresamarbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Leira, Halldis Karen. 2003. *Det gode nærvær. Kulturens psykologiske betydning*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS

Lov av 17. mai 1848. *Kongeriket Norges grunnlov (grunnloven)*.

Lov av 17. juli 1992 nr. 100 *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*.

Lov av 8. april 1981 nr. 7 *Lov om barn og foreldre (barnelova)*.

Lov av 13. juni 1969 nr. 25 *Lov om trdomssamfunn og ymist anna*.

Nielsen, Geir Høstmark og Per-Einar Binder. 2006. Den klassiske psykoanalysens grunnbegreper: Normalutvikling og psykopatologi hos barn og unge. I *Oppvekst og*

psykologisk utvikling. Innføring i psykologiske perspektiver. Red. Liv Mette Gulbrandsen. Oslo: Universitetsforlaget

Stefansen, Kari og Thomas Hansen. 2014. «*En god forberedelse til å bli fosterforeldre*». *Evaluering av opplæringsprogrammet PRIDE*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

NOU 2016:16. *Ny barnevernslov — Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. Barne- og likestillingsdepartementet

NOU 1995:9. *Identitet og dialog. Kristendomskunnskap, livssynskunnskap og religionsundervisning*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Ot.prp. nr. 45 (2002-2003). *Om lov om endring i menneskerettsloven mv. (innarbeiding av barnekonvensjonen i norsk lov)*. Justis- og politidepartementet.

Rommetvedt, Johanne. 2006. "Hun kan jo bli muslim når hun blir stor". *Om religiøs oppdragelse av barn i fosterhjem med et annet livssyn enn den biologiske familien*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kulturstudier og orientalske språk.

Salole, Lill. 2013. *Krysskulturelle barn og unge. Om tilhørighet, anerkjennelse, dilemmaer og ressurser*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Schibbye, Anne-Lise Løvlie. 2009. *Relasjoner. Et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psykodynamisk psykoterapi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sødal, Helje Kringlebotn. 2009. Elevforutsetninger. I *Religions- og livsnydidaktikk. En innføring*. Red. Helje Kringlebotn Sødal. 4. utgave. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Vedlegg 1

Selvvalgt pensum til 3.4 Verksted for fordypning

Verksted 1: Barnevernsgdommenes overgang til voksenlivet

NAV. 2016. *Retningslinjer for samarbeid mellom barneverntjenesten og NAV-kontoret*. <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Samarbeid/For+kommunen/Relatert+informasjon/Retningslinjer-samarbeid-barnevern-NAV?kap=454591> (01.05.2017)

Bjerkheim, Ingjerd Børsand. 2015. *Veien videre fra barnevernets omsorg. En kvalitativ studie om ettervern i barnevernet*. Masteroppgave. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Verksted 4: Barn med to hjem – barnevernets rolle i komplekse samværssaker.

Gulbrandsen, Wenche. 2013. «Foreldrekonflikter etter samlivsbrudd: En analyse av samspill og kilder til det fastlåste.» *Tidsskrift for norsk psykologiforening* vol. 50, 6:538-551

Prop 85 L (2012-2013) *Endringer i barnelova (barneperspektivet i foreldretvister)*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Vedlegg 2

Selvvalgt pensum til 3.5 Bacheloroppgaven

Barne- og familiedepartementet. 2004. *Retningslinjer for fosterhjem*.

Bunkholdt, Vigdis. 2006. Barnets beste - mellom kontinuitet og stabilitet. *I Sammen om barnevern*, red. Reidun Follesø. Oslo: Universitetsforlaget

Erikson, Erik. 1971/1992. *Identitet. Ungdom og kriser*. Oversatt av Birgitte Brun. København: Hans Reitzels Forlag. Opprinnelig publisert som *Identity. Youth and crisis* (W. W. Norton & Co., Inc., 1968).

Furseth, Inger og Pål Repstad. 2003. *Innføring i religionssosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget. Kap. 2.

Rommetvedt, Johanne. 2006. "Hun kan jo bli muslim når hun blir stor". *Om religiøs oppdragelse av barn i fosterhjem med et annet livssyn enn den biologiske familien*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kulturstudier og orientalske språk.

Sødal, Helje Kringlebotn. 2009. Elevforutsetninger. *Religions- og livsytelsesdidaktikk. En innføring*. 4. utgave. Kristiansand: Høyskoleforlaget.